

I. Bičík a kol.: Vývoj využití ploch v Česku

Zbyněk Janoušek

zbynek.janousek@post.cz

UK v Praze, PřF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43, Praha 2

Ivan Bičík a kol.: Vývoj využití ploch v Česku. Česká geografická společnost, Praha 2010, 250 s. ISBN 978-80-904521-3-8.

Kniha představuje další svazek edice Geographica vydávané Českou geografickou společností a jejím hlavním tématem je vývoj využívání české krajiny přibližně od poloviny 19. století do roku 2000. Zaměřením a použitými metodami publikace náleží ke specifickému výzkumnému směru, který je označován jako historický (případně dynamický) „land use“. K danému tématu je podán ucelený přehled a shrnutí podstatných výsledků autorů z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze (zvláště z katedry sociální geografie a regionálního rozvoje), jmenovitě I. Bičíka, L. Jelečka, J. Kabrďy, L. Kupkové, Z. Lipského, P. Mareše, L. Šefrny, P. Štycha a J. Winklerové. Na tvorbě databáze využití ploch (viz níže) a souvisejících výzkumech spolupracovali také další lidé, kteří jsou zmíněni v předmluvě knihy. Text se člení do dvanácti kapitol a je vhodně a často doplňován názornými grafickými prvky (48 grafů a map v textu a dalších 64 v příloze), jejichž zpracování si však vyžádalo odložení vydání do roku 2012, oproti uvedenému vročení 2010.

Úvodní kapitola se věnuje vyjasnění rozdílu mezi pojmem využití ploch (land use), který je pro tuto knihu klíčovým, a příbuzným pojmem krajinný pokryv (land cover). Je zde nastíněn význam studia využití ploch a diskutovány významné definice tohoto pojmu.

Hlavním datovým zdrojem, z něhož celá kniha vychází, je „Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1845–2000“. Ta obsahuje údaje o rozlohách osmi kategorií využití ploch ve čtyřech časových horizontech (1845, 1948, 1990, 2000) za přibližně 8 900 srovnatelných územních jednotek (vytvořených z cca 13 000 katastrálních území pokrývajících celé území Česka). V knize je zmíněno plánované přidání dat za rok 1896, které je v současnosti již provedeno; aktuálně (leden 2013) se také dokončuje kontrola doplňovaných údajů k roku 2010. Druhá, metodicky zaměřená kapitola se vedle popisu vlastní databáze a srovnatelnosti jejích údajů v čase věnuje řadě metod, které na základě cenných dat umožňují hodnotit stav a vývoj struktury využití ploch Česka. Přínosné je uspořádání mnoha dosud používaných metod do čtyř skupin (základní vývojové ukazatele, agregátní ukazatele, typologie změn využití ploch a syntetické hodnocení diferenciace využití ploch), přičemž jsou kriticky zhodnoceny přínosy a omezení těchto metod.

Ve třetí kapitole je rozebírán především vliv jednotlivých přírodních charakteristik, které představují limitující faktory pro zemědělské využití krajiny. Z tohoto hlediska je pochopitelně zvláštní pozornost věnována půdám. Kapitulu zahajuje obecnější teoretický úvod obsahující stručné nastínění vztahu mezi primární a sekundární strukturou krajiny, přičemž je také schematicky vyjádřena závislost mezi prvky kulturní krajiny. Následující čtvrtá kapitola blíže představuje použité pojetí hybných sil změn využití ploch (jak přírodních tak společenských), včetně jejich historicky

proměnlivého významu. Tato část je v podstatě úvodem k dalším třem kapitolám. Zajímavou zobecňující diskusi o hybných silách a jejich členění nalezneme v poslední podkapitole 12.3.

Detailní zhodnocení změn využití ploch v obdobích 1845–1948, 1948–1990 a 1990–2000 je náplní kapitol 5–7. Po analýze změn podle hlavních hybných sil v každém období je pozornost věnována regionální dimenzi změn a na závěr je vždy provedeno syntetické hodnocení pomocí koeficientu ekologické významnosti.

Kapitoly 8–11 jsou relativně samostatné a představují některé možnosti studia interakce příroda-společnost na základě výše uvedené databáze využití ploch Česka pomocí rozmanitých metod. Konkrétně jde o (a) vliv reliéfu (nadmořské výšky a sklonitosti) a exponovanosti na změny využití ploch, (b) typologie změn využití ploch a hodnocení pomocí agregátních ukazatelů, (c) vliv vybraných přírodních a společenských charakteristik na využití ploch pomocí nástrojů korelační a regresní analýzy (v Kraji Vysočina), (d) syntetické hodnocení diferenciací využití ploch se zaměřením na regionální polarizaci v rámci Česka.

Téměř všechny kapitoly knihy se věnují hodnocení vývoje využití ploch na úrovni Česka, což vyplývá z použití stejného základního zdroje dat. Díky aplikaci různých metod na shodná data se otevírá široké pole pro jeden z nejužitečnějších postupů nejen v geografii – komparaci. Přes zaměření publikace na Česko bych však uvítal větší důraz také na komparaci vývoje ve více řádovostních úrovních. Pohled na jednotku nižší úrovně (Kraj Vysočina) je obsažen v 10. kapitole a obdobná kapitola systematictěji se zabývající srovnáním s vývojem na vyšší úrovni (evropské či středoevropské) by jistě byla velmi přínosnou, ale zároveň náročnou z hlediska srovnatelnosti či samotné dostupnosti dat.

Závěrečná kapitola přináší přehledné shrnutí klíčových tezí, zobecnění a diskusi výsledků v širším teoretickém kontextu a aktuální koncepty inspirativní pro další směry výzkumu. Je zde zdůrazněna potřeba překonání dualismu fyzické a sociální geografie, přičemž k rozvíjení holistického pojetí geografie mají podle autorů nejlepší předpoklady historický „land use“, historická geografie, environmentální dějiny, a také geografie venkova a environmentální geografie. Podle mého názoru by k tomuto cíli přispěla i šířeji pojatá teoretická kapitola věnovaná hybným silám/faktorům využití ploch. Popřípadě by stačilo silnější propojení kapitol 3, 4 a 12.3, aby se koncepty v nich uvedené mohly lépe doplňovat ve vzájemném dialogu (např. Matherovo „víceúrovňové explanační schéma“ a „závislostní pyramida prvků v kulturní krajině“ Múchera a kol.).

Celkově lze říci, že publikace souhrnným a názorným způsobem přibližuje výsledky mnohaletého výzkumu využití ploch, realizovaného na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, nejen širší akademické obci, ale i dalším zájemcům o poznání vývoje české krajiny.